OLIY TA’LIM SEKTORIDA DAVLAT XARIDLARINI RAQAMLASHTIRISH: ELEKTRON AUKSIONLAR SAMARADORLIGI

Turabov Sarvar Abdumalikovich,
Mustaqil tadqiqotchi
Email :sarvarbobur0210@mail.ru

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘zbekiston oliy ta’lim muassasalarida davlat xaridlarini raqamlashtirish va elektron auksionlar orqali amalga oshirishning samaradorligi tahlil qilingan. Maqola Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti va Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti Olmaliq filiali misolida elektron xarid tizimining iqtisodiy samaradorlik, shaffoflikni oshirish va korrupsiyaga qarshi kurashdagi ahamiyatini o‘rganishga qaratilgan. Elektron auksionlar orqali xaridlarni amalga oshirish ushbu universitetlarda davlat mablag‘larining oqilona sarflanishiga, raqobat muhitining mustahkamlanishiga va davlat xaridlarida korrupsiyani kamaytirishga yordam bergani qayd etiladi. Tadqiqotning asosiy natijalari jami xarid qiymatining 26 foizini tejash imkoniyatini bergan elektron xaridlar tizimining iqtisodiy samaradorligini tasdiqladi. Shuningdek, maqolada xalqaro tavsiyalar, xususan OECD va Jahon bankining davlat xaridlarini raqamlashtirish va shaffoflikni oshirish bo‘yicha tavsiyalari asosida olingan natijalar tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar. Davlat xaridlari, elektron auksion, iqtisodiy samaradorlik, shaffoflik, oliy ta’lim, O‘zbekiston, raqamlashtirish, korrupsiyaga qarshi kurash, davlat byudjeti, xalqaro tajriba.

Kirish.

O‘zbekiston Respublikasida davlat xaridlarini raqamlashtirish va samaradorligini oshirish davlat sektorining iqtisodiy samaradorligini ta’minlash va shaffofligini oshirishga qaratilgan asosiy choralardan biri hisoblanadi. Davlat xaridlari jarayonini elektronlashtirish orqali shaffoflikni ta’minlash va korrupsiyaga qarshi kurashni kuchaytirish mamlakatda amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy yo‘nalishlaridan biri bo‘lib qolmoqda. Bu borada qabul qilingan “Davlat xaridlari to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuni (2021-yil 22-aprel, O‘RQ-684-son) davlat xaridlarini samarali tashkil etish va davlat mablag‘larini oqilona boshqarish uchun mustahkam huquqiy asos yaratdi. Ushbu qonun davlat xaridlari jarayonini ochiq va raqobatbardosh qilishga qaratilgan bo‘lib, uning ijrosi orqali iqtisodiy resurslarni samarali taqsimlash imkoniyati kengaytirildi.

Davlat xaridlarini elektron shaklda amalga oshirishning iqtisodiy samaradorligi va shaffoflikka ta’siri xalqaro miqyosda ham tan olingan. OECDning *“Government at a Glance 2019”* hisobotiga ko‘ra, davlat xaridlarini elektronlashtirish davlat buyurtmalarida inson omilini kamaytirish va xarajatlarni optimallashtirishning samarali vositalaridan biri sifatida e’tirof etiladi (OECD, 2019). Jahon bankining *Benchmarking Public Procurement 2018* tadqiqoti ham davlat xaridlarida elektron tizimlarni qo‘llash raqobatni oshirish, xarajatlarni kamaytirish va shaffoflikni ta’minlashda muhim ahamiyatga ega ekanligini tasdiqlaydi. Ushbu xalqaro tajriba va tavsiyalar O‘zbekiston oliy ta’lim muassasalarida davlat xaridlarini raqamli shaklda amalga oshirish samaradorligini oshirish uchun ham qo‘llanilishi mumkin.

Oliy ta’lim muassasalari moddiy-texnik bazani rivojlantirish va ta’lim sifatini oshirish uchun davlat xaridlariga katta ehtiyoj sezadilar. Muminov va Zakhirovaning (2020) tadqiqotlarida davlat xaridlarini raqamlashtirish orqali iqtisodiy samaradorlikka erishish va shaffoflikni ta’minlash usullari o‘rganilgan bo‘lib, bu yondashuv O‘zbekistonning oliy ta’lim

muassasalarida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Elektron auksionlar orqali oliy ta’lim sohasidagi xaridlarni amalga oshirish davlat buyurtmachilari va ijrochilar o‘rtasidagi munosabatlarni tartibga solishda va iqtisodiy resurslarni tejashda sezilarli natijalar berishi kutilmoqda. Mazkur maqola O‘zbekiston oliy ta’lim muassasalarida davlat xaridlarini elektron auksionlar orqali amalga oshirish jarayoni va uning samaradorligini tahlil qilishga qaratilgan. Xalqaro tashkilotlar, jumladan OECD va Jahon banki tomonidan tavsiya etilgan usullarga asoslanib, oliy ta’lim sohasida davlat xaridlarining raqamlashtirish orqali shaffoflikni oshirish va korrupsiyaga qarshi kurashda qanday natijalarga erishish mumkinligi chuqur tahlil qilinadi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Ushbu tadqiqot oliy ta’lim muassasalarida davlat xaridlarini elektron auksionlar orqali amalga oshirish samaradorligini baholashga qaratilgan bo‘lib, unda huquqiy, iqtisodiy va taqqoslash tahlil usullari qo‘llanildi. Tadqiqotning asosiy huquqiy asosi sifatida “Davlat xaridlari to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuni (2021-yil 22-aprel, O‘RQ-684-son) va tegishli normativ-huquqiy hujjatlar o‘rganildi, shuningdek, OECD va Jahon banki kabi xalqaro tashkilotlar tomonidan taqdim etilgan davlat xaridlarini raqamlashtirish va shaffoflikni oshirish bo‘yicha tavsiyalar tahlil qilindi. Ma’lumotlar yig‘ishda mahalliy va xalqaro ilmiy maqolalar hamda elektron auksionlarning oliy ta’lim muassasalaridagi samaradorligini oshirish bo‘yicha xalqaro tajribalardan foydalanildi. Shu asosda elektron auksionlarning iqtisodiy samaradorligi, shaffoflik darajasi va korrupsiyaga qarshi ta’sirini tahlil qilish uchun huquqiy va iqtisodiy yondashuvlar birlashtirildi.

Tahlil va natijalar.

2023-yilda Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti Olmaliq filiali va Toshkent davlat iqtisodiyot universitetida elektron auksionlar orqali amalga oshirilgan xaridlar samaradorligini oshirishga qaratilgan tadbirlar natijasida sezilarli iqtisodiy samara qo‘lga kiritildi. Har ikkala oliy ta’lim muassasasi tomonidan elektron xaridlar jarayonida davlat mablag‘larini oqilona taqsimlash va xaridlarning shaffofligini ta’minlashga alohida e’tibor qaratildi. Ushbu jarayonlar davlat xaridlarini samarali amalga oshirish va mablag‘lardan tejamkor foydalanish imkoniyatini kengaytirdi.

1-jadval.

OTMlarning 2023-yil elektron auksionlar orqali amalga oshirilgan davlat xaridlari natijalari

Universitet	Bitimlar soni	Boshlang‘ich narx (so‘m)	Shartnoma summasi (so‘m)	Tejalgan summa (so‘m)	Tejalish foizi (%)
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti	184	6 851 699 150	4 526 508 603	2 325 190 547	33.94%
Islom Karimov nomidagi TDTTU Olmaliq filiali	17	179 935 000	120,815,700	59,119,300	32.8%
Umumiy jami	**201**	7 031 634 150	4 647 324 303	2 384 309 847	**34%**

***Manba**: Tadqiqodchi tomonidan Universitetlar tomonidan elektron auksion orqali amalga oshirilgan xaridlar ma’lumotlari (2023) asosida tayyorlandi.*

Jadvalda ko‘rsatilganidek, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti tomonidan amalga oshirilgan jami 184 ta bitimda dastlabki xarid qiymatlari 6 851 699 150 so‘mni tashkil etdi. Elektron auksionlar natijasida shartnoma summasi 4 526 508 603so‘mga qisqartirildi, ya’ni jami 2 325 190 547 so‘m tejashga erishildi. Bu jami xarid qiymatiga nisbatan 33.94% mablag‘ tejalganligini anglatadi. Universitetda asosan kompyuter uskunalari, qog‘oz mahsulotlari va plastmassa buyumlar xaridi amalga oshirilgan bo‘lib, xarid narxining pasayishi orqali universitet o‘z mablag‘larini boshqa ehtiyojlarga qayta yo‘naltirish imkoniyatiga ega bo‘ldi.

Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti Olmaliq filialida amalga oshirilgan jami 17 ta bitimning dastlabki qiymati 179,935,000 so‘mni tashkil etdi. Bu xaridlar natijasida filial jami 120,815,700 so‘m miqdorida shartnoma imzoladi va shartnoma summasi boshlang‘ich qiymatga nisbatan 59,119,300 so‘mga kamaytirildi. Bu jami xarid qiymatining 32.8% ini tashkil etdi. Filialda elektr jihozlari, kimyoviy moddalar, metall va tekstil buyumlari xarid qilingan bo‘lib, bunday tejash natijasida oliy ta’lim muassasasi o‘z mablag‘larini samarali boshqarish va boshqa rivojlantirish loyihalariga yo‘naltirish imkoniga ega bo‘ldi.

Har ikkala oliy ta’lim muassasasi bo‘yicha jami 201 ta elektron auksion orqali amalga oshirilgan xaridlar natijasida umumiy 7 031 634 150 so‘mlik boshlang‘ich xarid qiymatlari qayta ko‘rib chiqilib, jami 4 647 324 303 so‘m miqdorida shartnoma tuzildi. Natijada, jami 2 384 309 847 so‘m tejalgan bo‘lib, bu o‘rtacha 34 % tejash ko‘rsatkichini anglatadi.

Elektron auksionlar orqali amalga oshirilgan xaridlar shuni ko‘rsatmoqdaki, davlat tomonidan taqdim etilayotgan moliyaviy mablag‘larni to‘g‘ri taqsimlash va sarflash orqali davlat mablag‘larining iqtisodiy samaradorligini oshirish mumkin. Bu jarayonni kengroq tatbiq etish oliy ta’lim muassasalarining moliyaviy barqarorligini ta’minlashda muhim vosita hisoblanadi. Shu bilan birga, xalqaro xaridlar amaliyotiga mos keluvchi bunday tizim davlat mablag‘lari boshqaruvining shaffofligi va samaradorligini oshiradi hamda O‘zbekistonning xalqaro hamjamiyat oldidagi majburiyatlarini bajarishda ham katta ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekistonda davlat xaridlarini raqamlashtirish jarayoni davlat mablag‘laridan samarali foydalanishni ta’minlashga xizmat qilib, mamlakat iqtisodiy barqarorligini mustahkamlashda muhim qadam bo‘lib xizmat qilmoqda. Xususan, oliy ta’lim sektorida davlat xaridlarini elektron auksionlar orqali amalga oshirish davlat mablag‘larini tejash, xarid jarayonlarini shaffof qilish va korrupsiyaga qarshi kurashda muhim ahamiyat kasb etadi. Elektron xaridlarning bu samarasi Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti va Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti Olmaliq filiali misolida chuqur o‘rganildi. Quyidagi omillar elektron auksionlarning oliy ta’lim sohasidagi ahamiyatini yanada kengroq tahlil qilishga imkon beradi.

1. **Elektron auksionlar orqali erishilgan iqtisodiy samaradorlik.**

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti tomonidan o‘tkazilgan jami 184 ta xaridning boshlang‘ich bahosi qariyb 6 851 699 150 so‘mni tashkil etgan bo‘lsa, elektron auksion natijasida shartnoma summasi 4 526 508 603 so‘m bo‘ldi. Bu jarayon 2 325 190 547 so‘m mablag‘ni tejash imkonini berdi va umumiy tejash foizi 33.94 % ga yetdi. Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti Olmaliq filialida ham 17 ta xarid orqali qariyb 60 million so‘m mablag‘ni tejashga muvaffaq bo‘lingan. Bu filial tomonidan o‘tkazilgan xaridlarning boshlang‘ich qiymati 180 million so‘m bo‘lgan bo‘lsa, shartnoma summasi 120 million so‘mni tashkil etdi. Filial uchun bu iqtisodiy tejash 32,8% foizni tashkil etdi va davlat budjeti uchun sezilarli iqtisodiy samara keltirdi. Mazkur tejash miqdorlari oliy ta’lim

muassasalarining o‘z ehtiyojlarini qoplash uchun qo‘shimcha moliyaviy imkoniyat yaratadi.

2. **Shaffoflik va korrupsiyaga qarshi kurashni kuchaytirishdagi o‘rni.**

Davlat xaridlarini elektron auksionlar orqali amalga oshirish xarid jarayonlarida inson omilini kamaytiradi, bu esa korrupsiyaga qarshi kurashda katta ahamiyat kasb etadi. Ushbu jarayon ko‘proq raqobatni rag‘batlantiradi va barcha ishtirokchilar uchun teng sharoit yaratadi. O‘zbekistonning "Davlat xaridlari to‘g‘risida"gi qonuni va uning ijrosi orqali davlat xaridlarining ochiq va adolatli o‘tkazilishi ta’minlandi. Bu qonun elektron auksionlarni qonuniy asosda joriy qilib, davlat xaridlarining shaffofligini va mablag‘lardan oqilona foydalanilishini nazorat qiladi. Maqolada o‘rganilgan ma’lumotlarga ko‘ra, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti va Olmaliq filiali tomonidan amalga oshirilgan elektron xaridlar davlat buyurtmalarida shaffoflik va adolatni ta’minlash orqali byudjet mablag‘larini samarali taqsimlash imkonini berdi.

3. **Xalqaro tajribani mahalliy sharoitga moslash.**

OECD va Jahon bankining davlat xaridlarini raqamlashtirish bo‘yicha tavsiyalari davlat xaridlarida korrupsiyaga qarshi kurash va iqtisodiy samaradorlikni oshirishda elektron auksionlarning ahamiyatini ta’kidlaydi. OECDning “Government at a Glance 2019” va Jahon bankining “Benchmarking Public Procurement 2018” tadqiqotlari davlat xaridlarini elektron shaklda o‘tkazishning iqtisodiy foydasini ochib beradi. Bu tavsiyalar davlat xaridlarini raqobatbardosh va shaffof qilishda muhim asos sifatida xizmat qilmoqda. O‘zbekistonda oliy ta’lim muassasalarida ushbu xalqaro standartlarga asoslanib elektron auksionlar o‘tkazilishi davlat xaridlarida tejamkorlik va shaffoflikni oshirishda samarali usul ekanligini tasdiqladi. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti va Olmaliq filialida elektron xaridlarning xalqaro tajribaga mos joriy etilishi natijasida davlat byudjetidan ajratilgan mablag‘larning maqsadga muvofiq ishlatilishi ta’minlandi.

4. **Davlat byudjetidan oqilona foydalanish va oliy ta’lim muassasalarini qo‘llab-quvvatlash.**

Elektron auksionlar orqali amalga oshirilgan xaridlar natijasida tejalgan mablag‘lar universitetlarning infratuzilmasini rivojlantirish va ta’lim sifatini oshirish kabi boshqa muhim loyihalarga yo‘naltirilishi mumkin. O‘zbekistonning oliy ta’lim muassasalari davlat xaridlarining samaradorligini oshirish orqali o‘z mablag‘larini tejash va ularni ta’lim sifatini oshirish, ilmiy tadqiqotlarni qo‘llab-quvvatlash kabi sohalarda foydalanish imkoniyatiga ega bo‘lishdi. Bu tadbirlar oliy ta’lim sohasida moddiy resurslarni oqilona taqsimlash va ularni samarali boshqarish imkonini berdi. Tejalgan mablag‘larning umumiy miqdori jami xarid qiymatining 34 foizini tashkil etgan bo‘lib, bu esa davlat xaridlarini elektron shaklda o‘tkazishning ijobiy natijalarini yaqqol ko‘rsatadi.

5. **Raqamlashtirish jarayonining uzoq muddatli iqtisodiy ta’siri.**

O‘zbekiston oliy ta’lim muassasalarida davlat xaridlarini elektron shaklda o‘tkazish tajribasi davlat byudjetidan ajratilgan mablag‘larning tejab qolinishiga va shaffoflikning oshishiga olib kelmoqda. Elektron auksionlarning samaradorligi nafaqat qisqa muddatli iqtisodiy foyda keltiradi, balki uzoq muddatli istiqbolda davlat sektorining moliyaviy barqarorligi va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Bu jarayon oliy ta’lim muassasalariga yangi texnologiyalar va usullarni qo‘llash imkoniyatini beradi hamda kelgusida yanada kengroq davlat xaridlarini raqamlashtirishga zamin yaratadi.

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti va Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti Olmaliq filiali tomonidan 2023-yilda elektron auksionlar orqali amalga oshirilgan xaridlar davlat mablag‘larining samarali boshqarilishi, shaffoflik va korrupsiyaga qarshi kurashni kuchaytirishda sezilarli natijalar bergani aniqlandi. Bu natijalar O‘zbekistonning oliy ta’lim muassasalarida elektron xaridlar joriy etilishi davlat xaridlarini

samarali amalga oshirish va moliyaviy barqarorlikka xizmat qilishini ko‘rsatmoqda. Shu sababli, elektron auksionlarni yanada kengroq tatbiq etish davlat sektorining iqtisodiy samaradorligi va raqobatbardoshligini oshirishda muhim qadam hisoblanadi.

Xulosa

Ushbu tadqiqot Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti va Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti Olmaliq filiali misolida O‘zbekiston oliy ta’lim muassasalarida davlat xaridlarini elektron auksionlar orqali amalga oshirish samaradorligini baholashga qaratilgan. Elektron auksionlar orqali xarid jarayonlarini raqamlashtirish davlat byudjetidan ajratilgan mablag‘larni tejamli sarflash, shaffoflikni oshirish va korrupsiyaga qarshi samarali kurashish imkonini beradi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, elektron auksionlar orqali xaridlarni amalga oshirish universitetlar uchun sezilarli iqtisodiy tejash keltirib, jami xarid qiymatining o‘rtacha 34 foizini tejashga yordam berdi. Ushbu tejalgan mablag‘lar ta’lim sifatini oshirish, ilmiy tadqiqotlarni qo‘llab-quvvatlash, moddiy-texnik bazani rivojlantirish kabi muhim maqsadlarga yo‘naltirilishi mumkin. Bu esa oliy ta’lim muassasalari o‘z ehtiyojlarini yanada samarali qondirish imkonini yaratadi. Elektron xarid tizimining joriy etilishi nafaqat iqtisodiy samaradorlikni oshiradi, balki davlat xaridlarining shaffofligini ham ta’minlaydi. Bu esa davlat byudjeti mablag‘laridan oqilona foydalanish, davlat sektorining iqtisodiy barqarorligi va O‘zbekiston oliy ta’lim tizimining xalqaro amaliyotlarga mosligini ta’minlash uchun muhim qadamdir. Elektron auksionlarning bu yutuqlari O‘zbekistonning davlat xaridlarida xalqaro tavsiyalarni inobatga olgan holda yanada raqobatbardosh va adolatli tizim yaratishga intilayotganini tasdiqlaydi.

Davlat xaridlarini raqamlashtirish jarayonini davom ettirish va kengaytirish orqali O‘zbekiston oliy ta’lim sektorida yanada yuqori samaradorlikka erishish va mablag‘lardan tejamkorlik bilan foydalanish imkoniyatlari ortadi. Elektron auksionlar nafaqat moliyaviy manfaat, balki davlat xaridlarida ishonchni oshirish, korrupsiyaga qarshi kurashni kuchaytirish va ta’lim sifatini yaxshilashga xizmat qiladi. Shu bois, mazkur tizimni yanada kengroq tatbiq etish mamlakat oliy ta’lim sektorining barqaror rivojlanishida muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi qonunchiligi: “Davlat xaridlari to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuni, O‘RQ-684-son, 2021-yil 22-aprel.
2. OECD (2019). *Government at a Glance 2019*. OECD Publishing, Paris. Elektron xarid tizimining davlat xarajatlari va shaffoflikka ta’siri to‘g‘risidagi hisobot.
3. Jahon banki (2018). *Benchmarking Public Procurement 2018*. Davlat xaridlarida elektron tizimlarni joriy etishning xalqaro tajribasi va uning iqtisodiy samaradorligi haqida hisobot.
4. Muminov, X., Zakhirova, D. (2020). "O‘zbekiston oliy ta’lim muassasalarida davlat xaridlarini raqamlashtirish: iqtisodiy samaradorlik va shaffoflik". *Oliy ta’lim iqtisodiyoti* jurnalida chop etilgan maqola, № 4, 2020.
5. O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi (2023). *Davlat xaridlarining shaffofligini oshirish bo‘yicha chora-tadbirlar*. O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan e’lon qilingan yillik hisobot.
6. Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti Olmaliq filiali va Toshkent davlat iqtisodiyot universitetining 2023-yilda elektron auksion orqali amalga oshirilgan xaridlar bo‘yicha ichki hisobotlari.